

7-MODUL. INKLYUZIV VA EMOTSIONAL XAVFSIZ TIL MUHITI

REJA:

1. Inklyuziv til muhitining ilmiy-nazariy asoslari va normativ-huquqiy zamini.
2. Emotsional xavfsiz muloqotning psixologik mexanizmlari va uning nutq sotsiogenezidagi o'rni.
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida emotsional xavfsiz til muhitini tashkil etishning amaliy texnologiyalari.

KIRISH

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv shunchaki pedagogik tendensiya emas, balki fundamental ijtimoiy-axloqiy va huquqiy zaruratga aylandi. Alohida ta'lim ehtiyojlari (ATE) bo'lgan bolalarni tengdoshlari guruhiga muvaffaqiyatli integratsiya qilishning determinanti - bu guruhda shakllantirilgan kommunikativ (til) muhitidir. Bolalar va pedagoglar, shuningdek, oila o'rtasidagi verbal (og'zaki) va noverbal muloqotning sifati, emotsional tona (*umumiy hissiy muhit, kayfiyat va ruhiy-psixologik iqlim*)lligi hamda ijobiy yo'naltirilganligi inklyuziyaning samaradorligini belgilab beradi.

Bola shaxsining va psixofizik funksiyalarining shakllanishida erta yosh davri (0 - 7 yosh) ontogenetik jihatdan eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola atrofdagilarning nutqi, ovoz ohangi va ijtimoiy munosabati orqali o'zining individual identikligini anglaydi hamda tashqi olamga nisbatan bazaviy ishonch tuyg'usini ("men qadrliman", "men xavfsiz muhitdaman", "men tinglanishga loyiqman") shakllantiradi. ATE bo'lgan bolalar uchun mazkur jarayon yanada nozik va destruktiv ta'sirlarga sezgir kechadi; chunki ular muloqotdagi salbiy signallarga (baland ovoz ohangi, tanbeh, ignor qilish yoki e'tiborsizlik) nisbatan yuqori reaktivlik (reaksiyaga kirishuvchanlik) ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor strategik yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, maktabgacha ta'limga oid qonunchilik va Hukumat qarorlari pedagoglardan har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, rivojlantiruvchi va xavfsiz muhit yaratishni talab etadi. Ushbu talablarning amaliy timsoli esa bevosita guruhda inklyuziv va emotsional xavfsiz til muhitini barpo etish bilan uzviy bog'liqdir.

1. INKLYUZIV TIL MUHITINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA NORMATIV-HUQUQIY ZAMINI

Inklyuziv til muhiti - barcha ta'lim oluvchilarning, xususan, ATE bo'lgan bolalarning insoniy qadr-qimmati va o'ziga xosligini hurmat qiladigan, kamsitishning har qanday ko'rinishlaridan xoli bo'lgan, tenglik va faol ishtirokni ta'minlovchi lingvistik va ijtimoiy munosabatlar majmuidir. Bunday muhitda til shunchaki axborot uzatish vositasi emas, balki bolaning ijtimoiylashishini, xulq-atvor me'yorlarini va sub'ektivligini shakllantiruvchi kuchli pedagogik omil (mediator) vazifasini bajaradi.

Ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan, til va bolaning intellektual rivojlanishi o'rtasidagi sinergik bog'liqlik L.S. Vigotskiyning **madaniy-tarixiy nazariyasida** fundamental tarzda asoslab berilgan. Olimning **"yaqin rivojlanish zonasi" (зона ближайшего развития)** konsepsiyasiga ko'ra, bolaning salohiyat imkoniyatlari qo'llab-quvvatlanishi va to'g'ri yo'naltirilgan muloqoti yordamida yuzaga chiqadi.

Pedagog tomonidan qo'llaniladigan til - bolani yangi intellektual va emotsional darajaga olib chiquvchi asosiy vositadir. Agar ushbu muloqot tili rag'batlantiruvchi, empatiyaga asoslangan va sabrli bo'lsa, ATE bo'lgan bola o'zining kompensatorlik (tiklanish) imkoniyatlarini to'laqonli namoyon eta oladi.

Inklyuziv til muhitining metodologik poydevorini quyidagi **insonparvarlik prinsiplari** tashkil etadi:

- **Gumanistik yondashuv:** Har bir bolani biologik yoki sotsial holatidan qat'i nazar, takrorlanmas shaxs va oliy qadriyat sifatida qabul qilish.

- **Potensial (salohiyat) imkoniyatlarga yo'naltirilganlik (Resursli yondashuv):** Diqqat-e'tibor bolaning nuqsonlari yoki cheklovlariga emas ("bola nima qila olmaydi"), balki uning saqlanib qolgan imkoniyatlari va iqtidoriga ("bola nimaga qodir") qaratiladi.

- **Inklyuziv til madaniyati:** Bolani klinik tashxisi yoki jismoniy holati bilan atash (stigmalar: *"aqli zaif"*, *"kar"*, *"cho'loq"*, *"autist"*) qat'iy man etiladi. Buning o'rniga shaxsga yo'naltirilgan, kamsitishdan xoli terminologiyadan foydalaniladi.

- **"Avval — shaxs" (Person-First Language) prinsipi:** Nutqda birinchi o'ringa tashxis emas, shaxs tushunchasi qo'yiladi. Masalan, *"downli bola"* emas - *"Daun sindromi bo'lgan bola"*, *"nogiron bola"* emas - *"jismoniy imkoniyati cheklangan bola"*. Ya'ni, birinchi navbatda bolaning insoniy mohiyati, undan keyin uning tibbiy-psixologik holati ifodalanadi.

Normativ-huquqiy zamin: O'zbekiston Respublikasida inklyuziv til muhitini ta'minlash va uning qonuniy kafolatlari quyidagi milliy va xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar bazasiga tayanadi:

1. **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri):** Davlat barcha fuqarolarning, shu jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslarning qonun oldida tengligini hamda inson qadr-qimmatining daxlsizligini kafolatlaydi.

2. **O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni:** Qonunning

20-moddasida inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida teng imkoniyatlarni ta'minlovchi tizim sifatida mustahkamlab qo'yilgan.

3. **"Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2020-yil):** Jamiyat hayotining barcha jabhalarida, jumladan, ta'lim jarayonida ham til yoki boshqa belgilar bo'yicha kamsitishning har qanday shakllarini taqiqlaydi.

4. **BMTning “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi (O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan):** Ta’limda “oqilona moslashtirish” (reasonable accommodation) prinsiplarini va kamsitishga barham berish majburiyatini yuklaydi.

5. **Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan Nizom:** Maktabgacha va maktab tizimida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berishning aniq tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini belgilaydi.

6. **Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining Davlat o‘quv dasturi (“Ilk qadam”):** Bolaning ijtimoiy-emotsional va kommunikativ rivojlanishini ta’limiy faoliyatning ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilaydi.

2. EMOTSIONAL XAVFSIZ MULOQOTNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA TIL VOSITALARI

Emotsional xavfsiz muhit - bu bolaning stress omillaridan himoyalangan, guruh a’zolari tomonidan to‘liq qabul qilingan va muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo‘rqusiz o‘z fikr hamda his-tuyg‘ularini erkin ifoda eta olish holatidir. J. Boulbi (John Bowlby) va M. Eynsvort (Mary Ainsworth) tomonidan ishlab chiqilgan bog‘lanish nazariyasi (attachment theory)ga ko‘ra, bola o‘z atrofidagi pedagoglar bilan ishonchli emotsional aloqa (secure attachment) o‘rnatgandagina, unda tashqi olamni tadqiq qilish, sensor gnozis, muloqotga kirishish va bilish jarayonlariga nisbatan kognitiv tayyorlik yuzaga keladi. Aksincha, emotsional xavf ostidagi muhitda bolaning bosh miya po‘stlog‘ida distress reaksiyalari (kortizol gormonining ko‘payishi) faollashadi, bu esa neyronal darajada xotira, diqqat va nutqiy praksis faoliyatini tormozlaydi (bloklaydi).

ATE bo‘lgan bolalar uchun emotsional xavfsizlik quyidagi omillar sababli o‘ta muhim affektiv ehtiyoj hisoblanadi:

- Ularda sotsium (ijtimoiy muhit)da rad etilish va muntazam muvaffaqiyatsizliklar natijasida paydo bo‘lgan ikkilamchi nevroitik reaksiyalar yoki xavotirlanish darajasi yuqori bo‘ladi.

- Ko‘pchiligi nutqiy, sensor yoki emotsional-voley o‘z-o‘zini boshqarish (self-regulation) yetishmovchiligiga ega.

- Ular verbal muloqot bilan bir qatorda, kattalarning paralingvistik vositalariga (ovoz tembri, intonatsiya, mimika va kinetik tana tiliga) o‘ta sezgir (gipersensitiv) bo‘ladilar.

Pedagogik amaliyotda emotsional xavfsiz til muhitini ta’minlovchi **nutqiy texnologiyalar va vositalar:**

a) Konstruktiv va rag‘batlantiruvchi lug‘at (Verbal affirmation): Pedagog nutqida imperativ (buyruq) va kategorik shakllardan voz kechib, bolaning intilishini baholovchi iboralarni qo‘llaydi (*“Ajoyib harakat”, “Sening bu uslubing menga yoqdi”, “Keling, buni birgalikda sinab ko‘ramiz”*). To‘g‘ridan-to‘g‘ri taqiqlar o‘rniga alternativ tanlov beruvchi lingvistik konstruksiyalar qo‘llaniladi (*“Hozir rasm chizishni istaysizmi yoki konstruktor o‘ynashni?”*).

b) “Men-xabar” (I-message) texnikasi: Bolaning shaxsini destruktiv baholashdan qochib, uning xulq-atvori keltirib chiqargan oqibatlarga e’tibor

qaratiladi. Masalan, stigmal va agressiv *“Sen yomon bolasan/tartibsizsan”* iborasi o‘rniga – *“Do‘stingning o‘yinchog‘ini ruxsatsiz olganingda, u juda xafa bo‘ldi. Keling, undan ruxsat so‘rashni o‘rganamiz”* shaklidagi korreksion xabarlar ishlatiladi.

c) Faol tinglash va emotsional aks ettirish (Reflective listening): Pedagog bolaning affektiv holatini verbalizatsiya qiladi (so‘z bilan nomlaydi) va uning his-tuyg‘ulari qonuniy ekanini tasdiqlaydi: *“Ko‘ryapman, hozir o‘yinchoq buzilib ketgani uchun jahling chiqyapti/xafasan. Bu tabiiy hol, kel, birgalikda uni tuzatishga harakat qilamiz”*. Bu bolada emotsional intellekt va emotsional savodxonlikni rivojlantiradi.

d) Noverbal konvergensiya (Uyg‘unlik): Yumshoq va sokin ovoz ohangi, bola bilan muloqotga kirishganda uning ko‘zlari darajasida bo‘lish (proksemika qoidalariga rioya qilgan holda cho‘kkalab gaplashish), ochiq tana holati (jestlar) va ijobiy mimika muhitning ajralmas qismidir. Nutqi to‘liq shakllanmagan bolalar uchun (masalan, autizm spektri buzilishlari - ASBda) muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya vositalari - **PECS (Picture Exchange Communication System)** kartochkalari, piktogrammalar va ramzlar qo‘llaniladi.

e) Kommunikativ pauza va sabr: ATE bo‘lgan bolalarda sensor va nutqiy ma’lumotlarni qayta ishlash tezligi past bo‘lishi mumkin. Pedagog bolaga o‘z fikrini shakllantirishi uchun yetarli vaqt (pauza) berishi shart. Bolani shoshirish, uning o‘rniga gapni tugatib qo‘yish kommunikativ tashabbusni so‘ndiradi.

Emotsional xavfsizlikni buzuvchi destruktiv lingvistik amaliyotlar: Kamsituvchi, ironik laqablar qo‘llash, bolani guruh oldida destruktiv tanqid qilish, tengdoshlariga salbiy qiyoslash (*“Qara, do‘sting sendan yaxshi qildi”*), baland ovozda qat’iy buyruqlar, kinoya va istehzo. Bunday lingvistik agressiya ATE bo‘lgan bolalarda ikkilamchi psixologik travma (jarohat) va ijtimoiy izolyatsiyani keltirib chiqaradi.

3. MAKTABGACHA INKLYUZIV GURUHDA EMOTSIONAL XAVFSIZ TIL MUHITINI AMALIY TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI

Nazariy konseptlar amaliy pedagogik mexanizmlarga aylanmaguncha kutilgan samarani bermaydi. Quyida ta’lim amaliyotiga joriy etilishi lozim bo‘lgan o‘ziga xos texnologiyalar tizimi taqdim etiladi:

1. Kommunikativ qoidalar va me‘yorlarni birgalikda vizuallashtirish: Guruhda barcha bolalar uchun tushunarli bo‘lgan, sodda va vizuallashtirilgan muloqot qoidalari grafika hamda piktogrammalar yordamida ilib qo‘yiladi (*“Biz bir-birimizni tinglaymiz”, “Yumshoq ovozda gaplashamiz”, “Yordam so‘raymiz”*). Bu vizual tayanchlar sensor yoki intellektual buzilishlari bo‘lgan bolalar uchun xulq-atvorni boshqarishda yo‘nalish beradi.

2. Kundalik lingvistik rituallar (“Ertamki uchrashuv doirasi”): Har kunlik faoliyat maxsus salomlashuv rituali bilan boshlanadi. Bolalar doira bo‘lib o‘tirib, *“Hissiyotlar barometri”* kartalari orqali o‘zlarining emotsional holatlarini ko‘rsatadilar va nomlaydilar. Bu pedagogga har bir bolaning ichki holatini erta

diagnostika qilish va kunlik yuklamani shunga muvofiq korrektsiyalash imkonini beradi.

3. Muqobil va qo'shimcha kommunikatsiya (AAC) tizimini joriy etish: Verbal nutqi cheklangan, motor aqliy zaiflik yoki anartriya/dizartriyasi bo'lgan bolalarni guruh faoliyatidan chetlatmaslik uchun imo-ishoralar tili, grafik jadvallar va raqamli vositalar integratsiya qilinadi. Bu ularning ta'limiy va sotsial muloqotda teng huquqli ishtirokchi bo'lishini ta'minlaydi.

4. Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (Positive Behavior Support - PBS) tili: Salbiy xatti-harakatlarni jazolash yoki taqiqlash o'rniga, kutilayotgan ijobiy xulq-atvor aniq verbal ifodalanadi. Masalan, *"Xonada yugurma!"* (desmorfik ko'rsatma) o'rniga - *"Kelinglar, xonada sekin yuramiz"* shaklidagi konstruktiv ko'rsatmalar beriladi. ATE bolalar uchun ko'rsatmalar qisqa, bir bosqichli va aniq bo'lishi lozim.

5. Individual ta'lim dasturi (ITD) doirasida kommunikativ maqsadlarni belgilash: Har bir ATE bo'lgan bolaning individual rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, uning nutqiy-kommunikativ kompetensiyalarini oshirish bo'yicha individual maqsadlar belgilanadi. Ushbu jarayon mutaxassislar (psixolog, logoped, maxsus pedagog) bilan konvergent (hamkorlikda) amalga oshiriladi.

6. Oila bilan sotsiometrik hamkorlik va oilaviy nutq muhitini unifikatsiya qilish: Pedagog ota-onalar bilan maslahatlashuvlar o'tkazib, ta'lim tashkilotidagi inklyuziv til muhitini oilada ham davom ettirish strategiyalarini tushuntiradi. Uyda va maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaga nisbatan yagona lingvistik va emotsional talablar muhitining (konsensus) mavjudligi inklyuziya samarasini multiplikatsiya qiladi.

7. Pedagogning emotsional o'z-o'zini boshqarishi (Self-regulation): Pedagog - guruhdagi nutqiy va emotsional xulq-atvorning asosiy andozasidir (modelli rol). Uning kasbiy refleksiyasi, emotsional barqarorligi va muloqot madaniyati bevosita bolalar munosabatlariga translyatsiya qilinadi. Shu sababli, pedagoglarda emotsional tushkunlik (burnout) profilaktikasini olib borish muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Inklyuziv va emotsional xavfsiz til muhiti - maktabgacha ta'lim muassasalarida ATE bo'lgan bolalarning muvaffaqiyatli sotsializatsiyasi, affektiv va kognitiv rivojlanishi hamda psixofizik salomatligining fundamental shartidir. Ushbu muhit stixiyali (o'z-o'zidan) shakllanmaydi; u pedagogning ongli, tizimli va yuksak professional kompetensiyalari asosida barpo etiladi.

Til vositasida biz bolaning ongiga eng muhim ekzistensial xabarni yetkazamiz: **"Sen bu yerda xavfsizdasan, sen biz uchun qadrli va muhimsan"**. Aynan mana shu affektiv tayanch ATE bo'lgan bolaning keyingi ijtimoiy va shaxsiy o'sishi uchun eng mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining inklyuziv ta'limga oid zamonaviy normativ-huquqiy hujjatlari talablarini hayotga tatbiq etish nafaqat deklarativ g'oyalarni

qo'llash, balki har bir ta'lim tashkiloti va har bir guruh darajasida insonparvar, hurmat va rag'batga asoslangan real muloqot muhitini yaratishni anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (Yangi tahriri). - Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020 // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-641-son, 15.10.2020 // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, lex.uz.
4. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi. - Nyu-York: BMT, 2006 (O'zbekiston Respublikasi tomonidan 2021-yilda ratifikatsiya qilingan).
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 638-son qarori, 12.10.2021 // lex.uz.
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining Davlat o'quv dasturi "Ilk qadam" (Amaldagi tahriri). - Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi, 2022.
7. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. - Москва: Смысл, Эксмо, 2004.
8. Bowlby J. A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. - New York: Basic Books, 1988.
9. Gordon T. Parent Effectiveness Training (P.E.T.). - New York: Three Rivers Press, 2000.
10. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools. - Bristol: CSIE, 2011.
11. Bondy A., Frost L. The Picture Exchange Communication System (PECS) // Behavior Modification. - 2001. - Vol. 25, No. 5.
12. Guralnick M. J. Early Childhood Inclusion: Focus on Change. - Baltimore: Brookes Publishing, 2001.
13. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. - Paris: UNESCO, 2005.

AMALIY QISM: QO'LLAB-QUVVATLOVCHI FRAZALAR; JAMOAVIY O'YINLAR; KUZATUV KARTASI BILAN ISHLASH

AMALIY MASHG'ULOT ISHLANMASI (*inklyuziv va emotsional xavfsiz til muhiti ma'ruzasi asosida*)

Inklyuziv va emotsional xavfsiz til muhitini yaratishda qo'llab-quvvatlovchi frazalar, jamoaviy o'yinlar va kuzatuv kartasi bilan ishlash metodologiyasi.

Maqsad: Pedagoglarga inklyuziv guruhlarda bolalar bilan to'g'ri verbal va noverbal muloqot o'rnatish, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni o'yinlar

orqali rivojlantirish hamda bolalarning rivojlanish dinamikasini tizimli baholash amaliy ko'nikmalarini o'rgatish.

KIRISH VA USLUBIY YO'L-YO'RIQ

Ushbu amaliy qo'llanma **"Inklyuziv va emotsional xavfsiz til muhitini shakllantirish metodologiyasi"** nomli nazariy asoslarning bevosita amaliy davomi hisoblanadi. Nazariy qismda bayon etilgan L.S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi", J. Boulbining "bog'lanish nazariyasi" hamda milliy qonunchilik va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi talablari ushbu amaliy mashg'ulotlarning metodologik poydevorini tashkil etadi.

Pedagog guruhda shunchaki bilim beruvchi emas, balki xavfsiz muloqot mediatoridir. Quyida taqdim etilayotgan uchta modul guruhda har kuni qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy vositalar tizimidir.

I QISM: QO'LLAB-QUVVATLOVCHI FRAZALAR VA NUTQIY KONSTRUKSIYALAR

Pedagogning nutqi guruhdagi emotsional iqlimni belgilovchi bosh omildir. Quyidagi amaliy jadval va mashqlar guruhda **"Avval — shaxs" (Person-First Language)** va **"Men-xabar" (I-message)** prinsiplarini kundalik muloqotga joriy etishga yordam beradi.

1. "Avval — shaxs" (Person-First Language) amaliy mashqi
Ushbu metodologiyada bolaning tibbiy tashxisi emas, uning shaxsiyati va insoniy qadri birinchi o'ringa qo'yiladi.

Noto'g'ri / Stigmali ifoda (Taqiqlanadi)	To'g'ri va Professional ifoda (Tavsiya etiladi)	Pedagogik sabab
"Autist bola" yoki "Dunyodan uzilgan bola"	"Autizm spektri buzilishi (ASB) bo'lgan bola"	Bolani uning tashxisi bilan tenglashtirmaslik, shaxsini birinchi o'ringa qo'yish.
"Nogiron/cho'loq/kar bola"	"Jismoniy imkoniyati cheklangan / eshitishida alohida ehtiyoji bo'lgan bola"	Diqqatni nuqsonga emas, bolaning insoniy mohiyati va salohiyatiga qaratish.
"Daun bola"	"Daun sindromi bo'lgan bola"	Tibbiy holatni faqatgina xususiyat sifatida ko'rish.

2. "Men-xabar" (I-message) Texnikasi va rag'batlantiruvchi lug'at
Bolaning shaxsiga nisbatan destruktiv baho berishdan qochib, uning xulq-atvorini emotsional xavfsiz tarzda korreksiya qilish usuli:

Klassik formulasi: Sizning his-tuyg'uingiz + sodir bo'lgan aniq harakat (shaxsga tegmasdan) + ushbu harakatning oqibati + kutilayotgan ijobiy muqobil harakat.

Amaliy mashg'ulot keyslari:

1-keys: Bola xonada yugurib, o'yinchoqlarni sochib yubordi.

◦ *Destruktiv yondashuv (Taqiqlanadi):* "Nega bunchalik tartibsizsan va tinch o'tirmaysan? Darhol hamma narsani yig'!"

◦ *Konstruktiv "Men-xabar" (Tavsiya etiladi):* "Xonada o'yinchoqlar sochilib yotganini ko'rganimda, kimdir toyib ketishi mumkinligidan xavotir olaman. Kelinglar, birgalikda o'yinchoqlarni o'z uychasiga joylashtiramiz".

2-keys: Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bola vazifani bajara olmay, yig'layapti.

Destruktiv yondashuv (Taqiqlanadi): "Oddiy narsaga ham yig'laysanmi? Qara, do'stlaring qanday tez bajardi".

Konstruktiv "Men-xabar" (Tavsiya etiladi): "Vazifa biroz qiyinchilik tug'dirganini va xafa bo'layotganingni ko'rib turibman. Bu tabiiy hol, kel buni qadamma-qadam birgalikda sinab ko'ramiz".

II QISM: INKLYUZIV JAMBOAVIY O'YINLAR BANKI

Jamoaviy o'yinlar bolalarni ijtimoiy guruhga integratsiya qilish, ularning nutqiy faolligini oshirish va emotsional aloqalarni mustahkamlashning eng samarali usulidir.

1-o'yin: "Hissiyotlarimiz doirasi"

Maqsad: Emotsional intellektni rivojlantirish, o'z his-tuyg'ularini nomlash va tengdoshlarining his-tuyg'ularini tushunish (empatiya).

Kerakli jihozlar: Turli emotsiyalar tasvirlangan "Hissiyotlar barometri" kartalari (baxtli, xafa, hayron, jahl, qo'rquv).

O'yin jarayoni:

1. Bolalar doira bo'lib o'tiradilar.
2. Pedagog o'yinni o'zidan boshlaydi: "Bugun men judayam xursandman, chunki sizlarni ko'rdim".
3. Har bir bola o'z kayfiyatiga mos kartani tanlaydi va sababini tushuntirishga harakat qiladi.

Inklyuziv adaptatsiya (ATE bolalar uchun): Nutqi to'liq shakllanmagan yoki eshitishida muammosi bor bolalar kartadagi mimikalarni ko'rsatish orqali ham ishtirok etishlari mumkin (PECS uslubi). Pedagog uning o'rniga shoshmasdan, kommunikativ pauza bilan yordam beradi.

2-o'yin: "Sehrli va xavfsiz ip"

Maqsad: Guruhda o'zaro ishonch, jamoaviylik va tana koordinatsiyasini rivojlantirish.

Kerakli jihozlar: Yumshoq rangli uzun ip yoki lenta.

O'yin jarayoni:

1. Hamma bolalar ipni ikki qo'llab ushlab doira hosil qiladi.
2. Pedagog ko'rsatma beradi: "Biz hammamiz bitta kemadamiz. Hozir kema o'ngga tebranadi (hamma o'ngga qadam tashlaydi), endi chapga (chapga qadam)".
3. O'yin davomida barcha bir xil tempda harakat qilishi va bir-birini qo'llab-quvvatlashi so'raladi.

Inklyuziv adaptatsiya (ATE bolalar uchun): Tayanch-harakat tizimida nuqsoni bor yoki kognitiv yuklamani sekin qabul qiladigan bolalar uchun ko'rsatmalar qisqa, bir bosqichli va aniq beriladi. Kerak bo'lsa, yonidagi do'sti yoki tyutor yordam beradi.

3-o'yin: "Imo-ishoralar sirli qutisi"

Maqsad: No-verbal kommunikatsiyani, kinetik tana tilini tushunishni rivojlantirish va nutqiy to'siqlarni bartaraf etish.

Kerakli jihozlar: Turli xil hayvonlar yoki buyumlar piktogrammasi solingan quti.

O'yin jarayoni:

1. Bola qutidan bitta rasmlı kartani oladi (lekin qolganlarga ko'rsatmaydi).
2. U kartadagi ob'ektni faqat imo-ishoralar, mimika va harakatlar orqali guruhga ko'rsatishi kerak (tovush chiqarish taqiqlanadi).
3. Guruh esa nima ekanligini topadi.

Inklyuziv adaptatsiya (ATE bolalar uchun): Verbal nutqi cheklangan bolalar ushbu o'yinda tengdoshlari bilan mutlaqo teng huquqli ishtirok etadilar, chunki bu o'yinda asosiy vosita noverbal muloqotdir.

XULOSA

Taqdim etilgan amaliy metodikalar guruhda tizimli va maqsadli ravishda qo'llanilishi mumkin.

Qo'llab-quvvatlovchi gumanistik nutq madaniyati, moslashtirilgan inklyuziv o'yinlar va tizimli kuzatuv kartalari orqali biz har bir bolaga o'zining qadrlı va xavfsız ekanligini his qildira olamiz. Bu esa inklyuziyaning eng oliy insonparvarlik maqsadidir.